

УДК 327(497.1:496.5)"1921"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2024.2.fun.39-62>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 23. 3. 2024.

Прихваћен/Accepted: 15. 7. 2024.

Душан ФУНДИЋ

Балканолошки институт САНУ, Београд

dusan.fundic@bi.sanu.ac.rs

ORCID: 0000-0002-7675-5624

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и Мирдитска република (1921)*

Апстракт: У раду је истражено постојање Мирдитске републике (јул–новембар 1921) кроз односе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Албаније и Италије. Још увек међународно непотврђене границе Албаније, али ни међународно признате централне владе након завршетка Првог светског рата, отварале су могућности за унутрашња превирања и спољна мешања. Током друге половине 1921. на северу Албаније сукобили су се интереси владе у Београду коју је водио Никола Пашић, снаге владе у Тирани која је уживала италијанску подршку и регионалне супротности унутар земље. Истакнута је и пресудна улога Ахмеда Зогија (Зогуа) у гушењу мирдитске побуне као важан део његовог пута ка преузимању власти у Албанији.

Кључне речи: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (СХС), Албанија, Мирдитска република, спољна политика, Ахмед Зоги (Зогу)

Уводна разматрања: положај Мирдита у северној Албанији

Земље северноалбанског, римокатоличког племена Мирдита биле су уоквирене облашћу Задриме на западу, Дукађина на северу, Хаса и Љуме на истоку и области Мати на југу.¹ Заједница је била сачињена од

* Рад је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години, број: 451-03-66/2024-03 од 26. 01. 2024. године.

1 Peter Bartl, "Die Mirditen: Bemerkungen zur nordalbanischen Stammesgeschichte", *Münchener Zeitschrift für Balkankunde* 1/1978, 27.

пет барјака са племенском скупштином која се редовно састајала у месту Ороши ради договора о најважнијим питањима за све Мирдите. Предводник породице Ђонмаркај (Gjonmarkajt) био је уједно и наследни капетан, док је фрањевачки опат у Орошију такође уживао престиж и значајан утицај у заједници.² Као и области Мати и Љума, Мирдита су поседовали особену друштвену структуру у односу на преостала северноалбанска племена. Уместо убичајеног уређења, према усменој традицији, заједнице су биле сачињене од места и села насељених припадницима различитих племена, организованих у једну ширу територијалну „конфедерацију“.³ Након 1750. Мирдита су се развили као римокатолици по вероисповести, под влашћу наследног капетана и са привилегованим положајем унутар Османског царства.⁴ Према подацима пописа становништва који су спровеле аустроугарске окупационе власти 1918, бројали су нешто мање од 17.000 становника.⁵

Насупрот релативној малобројности у односу на остатак становништва Албаније и суседних држава, Мирдита су поседовали значајан утицај захваљујући стратешки важном положају, престижу међу осталим северноалбанским римокатолицима, нарочито оним који су насељавали Скадар. Уз то, у некадашњем Османском царству поседовали су значајан ниво аутономије и имали право да носе оружје. Свему наведеном допринио је и углед саме породице Ђонмаркај која ће задржати свој положај све до пораза у сукобу са комунистичким властима у Албанији током 1946.

У годинама по проглашењу албанске независности (1912), тадашњи капетан Мирдита, Пренк Биб Дода (1858?–1919) играо је важну улогу у политичком животу нове државе обављајући више различитих министарских звања и истовремено пружајући подршку шестомесечном режиму албанског кнеза Вилхелма фон Вида. Током Првог светског рата одређено време је провео на челу управе града Скадра, да би после 1918. постао заменик председника нове албанске владе.⁶ Захваљујући претход-

2 George Gawrych, *The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874–1913*, (London: I. B. Tauris, 2006), 32.

3 Natali Klejer, *O poreklu albanskog nacionalizma. Rađanje većinski muslimanske nacije u Evropi*, (Novi Sad: Akademska knjiga, 2022), 60–61.

4 Bernd J. Fischer, Oliver Jens Schmitt, *A Concise History of Albania*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), 77. Упореди и: Karl Kaser, *Hirten, Kämpfer, Stammeshelden: Ursprünge und Gegenwart des balkanischen Patriarchats*, (Wien: Böhlau, 1992).

5 Robert Elsie, *The Tribes of Albania. History, Society and Culture*, (London; New York: I. B. Tauris, 2015), 218.

6 Дода је деценије провео у интернацији после пораза Албанске лиге 1881. У Мирдите се вратио након Младотурске револуције (1908). Klaus Lange, “Doda, Preng Bibë”,

но наведеним околностима, Пренк Биб Дода је одржавао повољне односе једнако са Италијом, Аустроугарском, Србијом и Црном Гором, користећи супротности између поменутих држава како би задржао положај и ширио свој утицај и у новој албанској држави. Дода је, међутим, страдао 22. марта 1919. као жртва крвне освете. Наиме, убиство мирдитског капетана док је путовао из Љеша у друштву британског конзула у Скадру највероватније није било последица шире завере, већ крвне освете његовог супарника, поглавара Кељмендија, Деда Чокуа који је Доду сматрао одговорним за убиство његовог брата 1913. године.⁷ Заједно са убиством Есад-паше Топтанија у Паризу, 13. јуна 1920, нестанак вишедеценијског мирдитског капетана значајно је утицао и на обликовање политике власти у Београду према Албанији.⁸

Мирдити између Краљевине СХС и албанске државе

Тема овог чланка су постојање Мирдитске републике (Republika e Mirditës) између 17. јула и 21. новембра 1921. и политика Краљевине СХС према тој краткотрајној и међународно непризнатој држави на северу Албаније. Проглашење мирдитске независности и постојање републике могу се сагледати из више различитих углова. Важан оквир анализе је постојање републике као дела процеса произашлих из несређених прилика и неодређених граница којима су биле незадовољне и власти Краљевине СХС и Кнежевине Албаније (Principata e Shqipërisë).⁹ Са албанске стра-

Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas. Bd. 1. Hgg. Mathias Bernath und Felix von Schroeder, (München: R. Oldenbourg, 1974), 416–417.

7 Michael Schmidt-Nekke, *Entstehung und Ausbau der Königsdiktatur in Albanien (1912–1939): Regierungsbildungen, Herrschaftsweise und Machteliten in einem jungen Balkanstaat*, (München: R. Oldenbourg, 1987), 83; Robert Elsie, *Traveler, Scholar, Political Adventurer. A Transylvanian Baron at the Birth of Albanian Independence. The Memoirs of Franz Nopcsa*, (Budapest: Central European University Press, 2014), 169.

8 Андреј Митровић, „Југославија, албанско питање и Италија 1919–1939”, *Срби и Албанци у 20. веку*, ур. Андреј Митровић, (Београд: Српска академија наука и уметности, 1991), 249; О везама Есад-паше Топтанија и Краљевине Србије: Душан Т. Батаковић, „Есад-паша Топтани и Србија (1912–1915)”, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, (Београд: Чигоја штампа, 2006), 201–237; Dušan T. Bataković, “Essad Pasha Toptani, Serbia and the Albanian Question (1915–1918)”, *Italy’s Balkan strategies: 19th & 20th century*, ed. Vojislav G. Pavlović, (Belgrade: Institute for Balkan Studies, 2014), 159–179.

9 Спор је постојао већ од самог успостављања граница на Лондонској конференцији великих сила у Лондону 1912–1913. Саша Мишић, *Албанија: пријатељ и противник. Југословенска политика према Албанији 1924 – 1927*, (Београд: Службени гласник, 2009), 14.

не, посебно су незадовољни били албански прваци некадашњег Косовског вилајета, сада углавном насељени у Албанији. Они су се већ новембра 1918. организовали у тзв. „Косовски комитет“ чији је основни циљ био припајање делова Краљевине СХС албанској држави.¹⁰

Историја ратних операција између позне 1918. и краја 1921. године доприноси оправданости претходно изнетог става. Од борби српске војске против аустроугарских трупа, доцнијих сукоба са доскорашњим италијанским савезницима у сливу Дрима и Бојане (до средине 1920. године), све до окршаја са јединицама албанске владе и локалних племена, област северне Албаније била је поприште честих сукоба. У таквим околностима било је тешко очекивати да се успоставе постојаност граница и мирнији односи.¹¹

У случају власти у Београду постојао је страх од италијанско-бугарског стратешког повезивања у Вардарској долини и пресецања железнице Београд-Солун, до чега је и дошло током рата и пада Србије 1915. године. Такав поглед на стратешки значај северне Албаније био је за време постојања Мирдитске републике у основи ставова Николе Пашића, тадашњег председника владе и министра спољних послова Краљевине СХС.¹² Пашићево преузимање поменутих положаја имало је за последицу наглашеније интересовање за албанске прилике и значајно усмеравање спољне политике Краљевине СХС ка југозападном суседу. У Министарству спољних послова „рачунали су да до средине 1921. окончају албански проблем.“¹³ Супротности Краљевине СХС и Италије у Албанији заштриле су се нарочито по повлачењу француских трупа из Скадра марта 1920, након чега су обе стране сматрале да им је тиме нанета стратеш-

10 О комитету „Народна одбрана Косова“ (Komiteti “Mbrotjtja Kombëtare e Kosovës”): Богумил Храбак, „Косовски комитет 1918–1924”, *Зборник Филозофског факултета у Приштини* 32/2002, 137–163; Goran Antoniћ, „Kosovski komitet i Kraljevina SHS u svetlu jugoslovenskih izvora 1918–1920”, *Istorija 20. veka* 1/2006, 27–45.

11 Mile Vjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921*, (Београд: Народна књига, 1988), 197; Богумил Храбак, „‘Арнаутски батаљони’ у војној служби Краљевине СХС (1919–1921)”, *Арбанашке студије* 4/2006, 299–337; За период до 1920. видети и: Димитар Тасић, *Рат после рата: Војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Косову и Метохији и у Македонији 1918–1920*, (Београд: Службени гласник, 2012); Божица Славковић, „Батаљони организованих Арнаута 1919–1920”, *Војноисторијски гласник* 1/2010, 133–157.

12 Dragan Bakić, “Nikola Pašić and the Foreign Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, 1919–1926”, *Balkanica* 47/2015, 297–298.

13 Desanka Todorović, *Jugoslavija i balkanske države 1918–1923*, (Београд: Народна књига; Institut za savremenu istoriju), 125.

ка штета: из перспективе власти у Београду север Албаније је тако препуштен искључиво италијанском утицају, док је италијанска страна сматрала да је француско повлачење представљало индиректан притисак да исто поступи и њихова војска.¹⁴

Значај Албаније за интересе Краљевине СХС огледао се и у томе што је у августу 1919. основан посебан, „Албански одсек“ Политичког одељења Министарства спољних послова, познат и као „Четврто одељење“. Ово одељење се налазило под непосредним надлештвом председника владе који је на тај начин директно надгледао албанску политику.¹⁵ Све до новембра 1921, на челу Четвртог одељења налазио се Тихомир Поповић, док је „рад на терену“ поверен краљевском представнику на Цетињу, Павићевићу, затим делегату Министарства спољних послова у Скадру, Љубомиру Нешићу, вицеконзулу Николи Јовановићу у Дебру и начелнику призренског округа, Тодоровићу.¹⁶ С обзиром на то да документи Четвртог одељења из година потребних за реконструисање политике према Мирдитској републици нису сачувани услед бомбардовања Београда априла 1941, како је указао Богумил Храбак, у раду су искоришћени преписи настали захваљујући наредби коју је Иван Суботић издао Радославу Ђ. Митровићу за сређивање „Архиве арбанаског отсека“ од 1919. до 1925. године („тзв. Ч. одсек“ који је „водио архиву засебну од архиве политичког одељења“). Суботић је том приликом наредио да се састави реферат о политици Краљевине СХС у Албанији, почев од 1919.¹⁷

Током Конференције мира у Паризу званични став делегације Краљевине СХС био је да Албанију треба изнова успоставити у границама из 1913, уз услов да не буду мењане другде. У супротном, очекивала би се исправка граница у корист Краљевине СХС као „компензација“, пре свега у северној Албанији. Такав став је нарочито истицан од априла 1919, пошто је амерички председник Вудро Вилсон пристао на уступање Валоне Италији.¹⁸ Почетком јуна 1919. Пашић је писао са Конференције

14 Вук Винавер, „О спољнополитичкој оријентацији Југославије 1920–1925“, *Зборник Матице српске за друштвене науке* 44/1965, 31.

15 Митровић, „Југославија, албанско питање“, 245; Мишић, *Албанија*, 18; Bakić, „Nikola Pašić“, 298.

16 Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ), фонд 14576, Заоставштина др Ивана Суботића и др Анке Суботић Гођевац, V-4, Историјат наше политике у Арбанији у 1920. години, лист 4.

17 АСАНУ, 14576, Пов. Бр. 15656/34, Иван Суботић Радославу Ђ. Митровићу, Београд, 1. септембар 1933.

18 Andrej Mitrović, *Jugoslavija na Konferenciji mira 1919–1920*, (Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1969), 169–171; Љубодраг Димић, Ђорђе Боро-

мира о могућности да се поред „мале мухамеданске Албаније“ образује и „мирдитски протекторат“ са обезбеђеном аутономијом. Посебно је истакао да је Марка Ђони (1861–1925), наследник Пренка Биб Доде, више пута одбијао сарадњу са Италијом.¹⁹

Питање централизације власти у Албанији било је истовремено једнако важан оквир за поступања мирдитских вођа после 1920, када је влада у Тирани почела да успоставља ефикасну власт на читавом простору званичне албанске територије. Током прве половине двадесетих година власт у Тирани трудила се да уништи регионалне центре моћи и принуди војне трупе Италије и Краљевине СХС да напусте земљу. Испоставиће се да је читав подухват извршен са скромним успехом, иако се за период 1920–1928. може тврдити да су га одликовали крајње сиромаштво, унутрашња политичка нестабилност, честе смене влада, сукоби између различитих фракција и политичка убиства.²⁰ Истовремено, мирдитска побуна била је један од важних догађаја у оквиру надметања за првенство међу албанским политичарима које је, иако не одмах препознато, почело 1920. између Ахмед-бега Зоголија и Теофана-Фана Нолија.²¹ У овом

зан, *Југословенска држава и Албанци*, том 1, (Београд: Службени лист СРЈ; Архив Југославије; Војно-историјски институт, 1998), док. 968, Никола Пашић председнику владе Краљевине СХС Љубомиру Давидовићу, Париз 23. децембар 1919.

- 19 Bogumil Hrabak, „Mirditi između Italijana, arbanaških nacionalista i Srba (1918–1921)“, *Istorija 20. veka 1–2/1993*, 38; Todorović, *Jugoslavija*, 52. О изјавама представника мирдитских барјака и њиховој молби Конференцији мира у Паризу да се присаједине Краљевини Србији: АСАНУ 14576, Историјат наше политике у Арбанији у 1920. години, Ар. 2 Ч. Пов. бр. 2444, у прилогу извештаја окружног начелника у Призрену, 15. март 1920. Марка Ђони је водио Мирдите током изгнанства Пренка Биб Доде још од почетка осамдесетих година 19. века, али никада није стекао потребну подршку и поштовање унутар заједнице.
- 20 Lea Yri, “Brought to Life by the Idealists, Preserved by Blind Circumstance, Killed by Politicians”: Dilemmas of Nation-Building in Albanian Political Thought, 1920–1928”, *East Central Europe* 39/2012, 309. Види и: Anila Habibi, „Politische Eliten und Klientelismus: Albanien in der Zwischenkriegszeit“, *Eliten in Südosteuropa. Rolle, Kontinuitäten, Brüche in Geschichte und Gegenwart*, hrsg. Von Wolfgang Höpken und Holm Sundhausen, (München: Südosteuropa-Gesellschaft, 1998), 143–175.
- 21 Ахмед Зоголи (1895–1961), касније Зогу, бег и земљопоседник током постојања Османског царства, министар и председник више влада у независној Албанији после 1912. „краљ Албанаца“ (1928–1939) под именом Зог I. Peter Bartl, “Zogu, Ahmed”, *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*. Bd. 4. Hgg. Mathias Bernath und Karl Nehring, (München: R. Oldenburg, 1981), 497–501. Теофан (Фан) Ноли (1882–1965), албански политичар, државник, митрополит и публициста. Деловао је у Сједињеним Америчким Државама до проглашења албанске независности, био је шеф делегације Албаније у Друштву народа. Током 1924. накратко је постао председник албанске владе, остатак живота провео у емиграцији. Hasan Kaleshi, “Noli, Fan Stylian”, *Biog-*

сукобу, у којем ће 1924. победу однети Зоколи (тада већ са презименом Зогу, како би звучало више албански), снаге су одмерила и двојица политичара различите прошлости: Зоколи, као представник некадашње локалне османске земљопоседничке елите и Ноли, који је највећи део живота провео као емигрант, образован у Америци и са радним искуством у Друштву народа.²² Дешавања током напора владе у Тирани да успостави ауторитет на северу земље у месецима постојања Мирдитске републике испоставиће се као важна тачка у успону Ахмеда Зоколија до врховне власти у земљи.

Промена положаја Мирдита и проглашење републике

Положај Мирдита у албанској држави после смрти Пренка Биб Доде био је предмет преговора између тиранске владе и племенског вођства. Током 1920. централна власт је нудила Мирдитима самоуправу „као у временима Турске“, уз материјалну помоћ барјактарима и одређеним локалним угледницима. Заузврат би Марка Ђони (1861–1925), рођак претходног капетана и његов наследник, обавезујући се на лојалност влади, са својим барјактарима одржавао ред. Понуда коју су Мирдита добили била је упућена током боравка министра унутрашњих послова Ахмеда Зоколија у Скадру марта 1920, али из сачуваних извора није могуће проценити услед чега је дошло до прекида повољних односа. Највероватнији разлог били су неиспуњени договори и неисплаћена дуговања албанских власти мирдитским вођама.²³ Истом приликом Зоколи је разговарао и са делегатом Краљевине СХС у Скадру, Љубомиром Нешићем. Зоколи је истакао своју приврженост независној Албанији, захвалио се на дотадашњој политици Београда, али је и захтевао повлачење преосталих трупа Краљевине СХС са албанске територије.²⁴

Могућност за сукоб између две стране порасла је са успехом тиранске владе у истеривању италијанских трупа из јужне Албаније. С обзиром на то да је 2. августа 1920. постигнут споразум о потпуном повлачењу италијанске војске из Албаније, доведено је у питање и деловање

raphisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas. Bd. 3. Hgg. Mathias Bernath und Felix von Schroeder, (München: R. Oldenbourg, 1979), 334–338.

22 Robert C. Austin, *Founding a Balkan State. Albania's Experiment with Democracy 1920–1925*, (Toronto: University of Toronto Press, 2012), 3–7.

23 Besnik Pula, “Binding Institutions: Peasants and Nation-State Rule in the Albanian Highlands, 1919–1939”, *Political Power and Social Theory* 25/2013, 47–48.

24 АСАНУ, 14576, Историјат наше политике у Арбанији у 1920. години, Ар. 9, Ч пов. бр 1345.

војске Краљевине СХС на територији те државе. Италијанском евакуацијом Албаније нестало је разлог на коме је југословенска краљевина зајимала своју политику: „борба за интегритет албанске државе и потпуно истискивање Италијана из Албаније.“²⁵ Понете успехом на југу земље, власти из Тиране наредиле су својим снагама на границама Краљевине СХС да крену у напад у августу и септембру 1920. У борбама које су уследиле Албанци су поражени, али су напетости настављене.²⁶ У октобру 1920. албански представници поднели су захтев за пријем у Друштво народа како би оснажили своју међународну позицију. Упркос противљењу Грчке и Краљевине СХС, иза којих је стајала Француска, Албанија је 17. децембра примљена у чланство организације, уз пресудну подршку Велике Британије. Пријем је, додуше, постигнут без међународне потврде граница и владе – само је признато постојање албанске државе, што је и стварало могућности за њихову промену, додатне унутрашње сукобе и спољно мешање.²⁷

Током пролећа наредне године дошло је до првих сукоба између мирдитских чета које су марширале ка Тирани и владиних снага. Судар трупа централних власти и Мирдита у априлу 1921. завршен је без значајних политичких последица, али су обе стране претрпеле високе губитке у људству.²⁸ Следећег месеца у Призрену су вођени преговори између капетана Марка Ђонија и Љубомира Нешића, представника владе Краљевине СХС.²⁹ Акта о закључењу споразума у Призрену, како наводи Богумил Храбак, носили су датуме 3. и 26. маја и „...припадају ресору министарства иностраних дела. Они нису сачувани у архиви Министарства које је највећим делом спаљено априла ратне 1941. године.“ Према Нешићевим извештајима Николи Пашићу, требало је да Мирдита буду само залог прикључивања других делова северне Албаније и муслиманских племена, како би се Краљевини припојили, између осталог, Љума и Хас, тако да би будуће границе биле реке Црни Дрим, Дрим и Мати.

25 Божица Славковић, „Батаљони организованих Арнаута 1920–1921”, *Војноисторијски гласник* 1/2012, 54. О италијанској евакуацији Албаније: Vojislav Pavlović, “Le conflit franco-italien dans les Balkans 1915–1935. Le rôle de la Yougoslavie”, *Balkanica* 36/2005, 182; Albana Mema, “Ndikimi Italian në krizat politike të viteve 1920–1924”, *Studime historike* 3–4/2018, 127–128.

26 За детаљан приказ војних операција: Вјелажас, *Војска*, 198–203; Славковић, „Батаљони организованих Арнаута 1920–1921”, 55–60. Такође и, Todorović, *Jugoslavija*, 72–73.

27 Петер Бартл, *Албанци. Од средњег века до данас*, (Београд: Клио, 2001), 185.

28 Богумил Храбак, „Северноарбанашка племена и став Краљевине СХС према њима 1918–1921”, *Арбанашке студије* 4/2006, 289.

29 Bogumil Hrabak, “Mirditi”, 42–49.

Уговор се састојао од седам чланова и предвиђао је настанак творевине под именом „Држава албанска у Северној Албанији“. У иностранству би је представљао Београд, док би војне јединице Краљевине СХС биле на њеној територији, уз првенство у експлоатацији руда и изградњи железница.³⁰ Уговор је написан у једном примерку са 18 потписа, печата или отисака прстију. Љубомир Нешић није био задовољан постигнутим, истичући „да то није оно што смо желели постићи, да је најбољи тренутак пропуштен“, као и да је допуштено да се влада у Тирани учврсти.³¹

Након преговора у Призрену Ђони је почетком јула 1921. тајно боравио у Београду, где се састао са Николом Пашићем како би се детаљније припремило оснивање нове државе. То је био јасан знак да су Мирдита одлучни у отпору влади у Тирани и борби за „традиционалну“ самоуправу.³² Из угла спољне политике Краљевине СХС, чињеница да су амбиције Мирдита досезале до реке Мати, сматрана је довољном да им се шаље значајна материјална помоћ, „јер би аутономна Миридигија под контролом Краљевине СХС била тампон према муслиманској Албанији под контролом Италије.“³³

30 Храбак, „Северноарбанашка племена“, 290–297. Текст уговора на који се позива Храбак у потпуности одговара препису који се чува у: АСАНУ, 14576, Министарство иностраних послова Архива Арбанашког отсека Политичког одељења за 1921 годину. Извод из досијеа: Меридитска република, Досије бр. 4, л. 128, 130–132.

31 АСАНУ, 14576, Министарство иностраних послова Архива Арбанашког отсека Политичког одељења за 1921 годину. Извод из досјеа: Меридитска република, Досије бр. 4, л. 128, 129–130.

32 Todorović, *Jugoslavija*, 126–127. Мирдита су се почетком јула обратили за помоћ француском конзулу у Скадру, али је он пренео италијанском колеги да се Француска неће мешати у албанске послове, в. I *Documenti Diplomatici Italiani*. Sesta Serie: 1918–1922 (DDI). Vol. VIII, 4 luglio 1921–25 febbraio 1922, (Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 2017), doc. 16, извештај амбасадора у Паризу Бонина министру спољних послова Италије Торети, Париз, 9. јул 1921. Захваљујем се колеги Богдану Живковићу из Балканолошког института САНУ за помоћ приликом превођења докумената са италијанског језика. Нешто више од недељу дана раније шеф албанске делегације у Друштву народа, Фан Ноли, протествовао је због окупације области Гаши и Краснићи у Ђаковачком залеђу од стране трупа Краљевине СХС, што је говорило о појачаним припремама за будуће војне операције на северу Албаније. United Nations Archive (даље, UNA), League of Nations (даље, LN), Documents distributed to Council and State Members, C.211.M.149-C.274.M.202, Писмо Фана Нолија, шефа албанске делегације генералном секретару Друштва народа Ерику Драмонду, 7. јул 1921.

33 АСАНУ, 14576, Министарство иностраних послова Архива Арбанашког отсека Политичког одељења за 1921 годину. Извод из досјеа: Меридитска република, Досије бр. 4, л. 128.

Садржај уговора није представљао плод тренутка, већ део дуго-рочних намера твораца политике Краљевине СХС у Албанији и њихових односа са делом мирдитског вођства. Начелник призренског округа Тодоровић је, наиме, „у дугачком извештају“ начињеном 12. августа 1920. описао састанак са Зефом Ндочијем, представником Мирдита, који је истакао: „Мирдитија је противна политици тиранске владе и никад не може бити у заједници са Драчем и Тираном. Због тога је она вољна ступити у везу са Србима, узимајући за основицу споразума неостварен програм покојног Пренк Паше. Тај програм састоји се у томе што би Србија имала да помогне стварање Мирдитске републике која би обухватила још и Маљизију, област Пуке до Љеша, али би све земље до Дрима остале наше. Даље у програму се предвиђа да на челу те Републике буде Маркова кућа, да Југославија помогне њено организовање давањем новца, пушака, топова, митраљеза, муниције као и стручних људи, и да ову државицу узме под своју заштиту. У накнаду за то Србија има право на израду железничке пруге до мора да би што боље популарисала код народа и тиме брже и лакше све остварила, потребно је изјавио је Зеф Ндочи да им ми предамо живе или мртве убице Пренк Паше.“³⁴

Сличности између нацрта споразума из 1920. и текста потписаног маја 1921. показују да је идеја о подршци Мирдитима да створе државу која би у пракси била протекторат Краљевине СХС постојала барем нешто више од годину дана. Накнадни финансијски споразум из 1921. подразумевао је да Краљевина СХС месечно даје за две хиљаде жандарма „по три наполеона“, за органе „централне управе“ по 600 наполеона а за школе 100, што би износило „свега 7.300 наполеона месечно“.³⁵ У јуну је мирдитском прваку Луку Лукају поверена израда плана акције, док је започето и наоружавање Мирдита.³⁶

34 Зеф Ндочи је био један од утицајних првака Мирдита који ће током постојања Републике Мирдита бити министар унутрашњих послова. АСАНУ, 14576, Историјат наше политике у Арбанији у 1920. години, л. 22. Ндочи је и 18. јуна 1920. разговарао са призренским начелником, истичући да су Мирдита склони Албанији конституисаној по моделу Швајцарске, док би у супротном пришли Југославији. Љубодраг Димић, Ђорђе Борзан, *Југословенска држава и Албанци*, том 2, (Београд: Службени лист СРЈ; Архив Југославије; Војно-историјски институт, 1999), док. 501, пуковник Катанић команданту Косовске дивизијске области (за Ђенералштаб), 8. август 1920.

35 АСАНУ, 14576, Историјат наше политике у Арбанији у 1921. години, л. 132.

36 Исто, л. 133, Нк. Ч. Пов. бр. 42. Прву половину јула на граници обележило је више окршаја: Архив Југославије (АЈ), фонд 14, Министарство унутрашњих послова, 181–671, Министарство војске и морнарице Министарству унутрашњих дела, Ђенералштабни одсек, Пов. ф. Ђ. Бр. 14819, Београд, 2. август 1921.

Подршка коју је Никола Пашић пружио оснивању Мирдитске републике била је део опште политике према разграничењу са Албанијом која је требало да обезбеди повољнију позицију за Краљевину СХС. У складу са тиме слао је упутства југословенском посланику у Лондону, Михаилу Гавриловићу јуна 1921. да се испитају могућности померања границе на реку Дрим. Британске власти гледале су на такву могућност са одбојношћу, имајући у виду само незнатну измену граница у југословенску корист.³⁷ Споразум који је постигнут са Мирдитима представљао је и наставак албанске политике у духу идеја Николе Пашића. Кратко уређење са споразумима потписаним са Есад-пашом Топтанијем у Нишу (17. септембар 1914) и Тирани (28. јуна 1915) показује да је у оба случаја била реч о протекторату Београда над делом, или читавом територијом Албаније. Уз то, подразумевани су изградња железнице, финансијска подршка за организовање жандармерије, исправка граница, заједничке царине и дипломатска представништва.³⁸

Након боравка у Београду Марка Ђони је 17. јула 1921. у Призрену прогласио независност Мирдитске републике, и то у својству њеног председника. Као званични разлог отцепљења од Албаније навео је да власт у Тирани држи „муслимански режим“ који ће покушати да „истреби“ хришћанске Мирдите.³⁹ Током 25. јула Ђони је, снабдевен оружјем и муницијом, са 1200–1500 људи прешао албанску границу и убрзо ушао у мирдитску престоницу Ороши.⁴⁰ Ђони је затим позвао на лојалност префектуре у Пуки и Љешу, указујући да се територијалне претензије власти нове републике налазе и изван уже мирдитске области.⁴¹ Као што је већ наглашено, за председника републике проглашен је Марка Ђони, мини-

37 Todorović, *Jugoslavija*, 128.

38 О споразумима са Есад-пашом: Shukri Rahimi, “Marrëveshjet e qeverisë serbe me Esat pashë Toptanin gjatë viteve 1914–1915”, *Glasnik arhiva Kosova* 6/1976, 125–127; Đorđe Stanković, „Nikola Pašić i albansko pitanje 1914–1917”, *Istorija 20. veka* 1/2000, 12–14. Bataković, “Essad Pasha”, 161.

39 Paskal Milo, *Shqipëria dhe Jugosllavia 1918–1927*, (Tiranë: Enciklopedike, 1992), 134; Austin, *Founding*, 24. О проглашењу Мирдитске републике: Xheladin Shala, “Ndërhurja e Mbretërisë Serbo-Kroato-Sllavene në çështjen e Republikës së Mirditës dhe rrethanat gjatë intervencionit më 1921”, *Gjurmime albanologjike* 10/1980, 112–113; Sali Kadria, “Kryengritja e Mirditës e vitit 1921 dje çështja kombëtare sjiptare në optikën e diplomacisë britanike”, *Studime Historike* 72/2018, 124.

40 Са Ђонијем су биле некадашње присталице Есад-паше Топтанија: Осман Бали, Халит Љеши и Таф Казију. Kadria, “Kryengritja”, 124.

41 Schmidt-Nekke, *Entstehung*, 83.

старство спољних послова преузео је Андон Ашику, унутрашње послове Зеф Ндочи, а министарство рата Пренк Леши.⁴²

Борба за одржање републике и сукоби у Друштву народа

Првобитна Ђонијева акција убрзо се завршила неуспехом. Његове трупе су разбијене и натеране на повлачење, па је већ током прве недеље августа 1921. албански представник у Друштву народа протестовао против подршке коју је Краљевина СХС пружила Мирдитима. Истакнуто је да Ђони скупља снаге и планира нови напад, а такво стање на граници доводило је у питање мир између Албаније и Краљевине СХС.⁴³ У доцнијем извештају Комисије за Албанију, насталом током новембра и децембра 1921, истакнуто је да су приликом истеривања Ђонијевих снага из Мирдита почетком августа владине снаге уништиле око 60 побуњеничких кућа. Иако одбачен од стране владиних трупа, побуњени део Мирдита наставио је герилску борбу користећи два топа, неколико митралеза и добру снабдевеност муницијом која је могла потицати само од „српских трупа које су биле на положајима код Араса и Љурије, свега неколико миља од Орошија.“⁴⁴

С обзиром на то да се проглашење Мирдитске републике одиграло непосредно пред састанак Друштва народа у Женеви, италијанска штампа је писала како је устанак подстакнут и организован у Београду.⁴⁵

42 Ашику је одабран као представник мирдитских фрањеваца. Schmidt-Nekke, *Entstehung*, 84.

43 UNA, LN, Communications Addressed to Members, C.257. M.191. 1921, писмо Хила Мосија, албанског делегата у Друштву народа Сер Ерику Драмонду, генералном секретару Друштва Народа, Женева, 6. август 1921.

44 UNA, LN, Communications Addressed to Members, C.542. M.387. 1921, Извештај Комисије за Албанију о свом путовању од 19. новембра до 20. децембра 1921.

45 Todorović, *Jugoslavija*, 129. Као одговор на писање италијанске штампе, на насловној страни београдског листа *Политика* од 18. 7. 1921. објављен је сажетак више извештаја из Италије и одбацивана је умешаност Краљевине СХС у унутрашње албанске прилике. Два дана касније, исти лист је наводио како су Мирдита у тешком положају, као и да је Италија преко Скадра слала значајну војну помоћ тиранској влади. Важно је нагласити да је другим краком акције за помоћ Мирдитима требало да руководи генерал Митар Мартиновић из правца Подгорице. Био је именован за вођу подухвата, а тог задатка се „иако болестан примио“. АСАНУ 14576, Досје Ар. – 5 Акција преко Цетиња /генерал Мартиновић/ Нак. 4 Бр 78/, л. 146). „Малобројне трупе, свега 300 комита Мартиновић је тражио бар десет пута више. За рад у Шаљи, Дукађину, и у опште међу Малисорима и Скадру улогу игра новац али и страх да их нећемо до краја подржати и оставити их на цедилу влади у Тирану“. АСАНУ 14576, Досје Ар. – 5 Акција преко Цетиња /генерал Мартиновић/ л. 147–148.

Ни италијански посланик у Драчу Кастолди није сумњао у везе између Београда и Мирдита. Он је већ поседовао податке о Ђонијевом боравку у Београду и сматрао је да су и идеја о проглашењу независности и захтев за француском заштитом настали у Београду. Италијански посланик је тврдио да је развој дотадашње ситуације изузетно одговарао „Србији“, као и да ће ангажовање регуларних трупа Краљевине СХС бити одложено. И поред вести о могућем проширењу операција на граници, он је као вероватнију могућност сматрао подршку Београда „мирдитској герили.“⁴⁶

Побуна у Мирдитима довела је до настанка нове коалиционе владе са представницима две водеће политичке партије коју је водио Илијас-бег, припадник утицајне земљопоседничке породице Вриони.⁴⁷ Одмах по проглашењу Мирдитске републике Зоги је предложио да се оснује комисија која ће преговарати са Мирдитима или да се, у супротном, организује 8.000 људи с циљем гушења покрета у његовом самом зачетку.⁴⁸ Недовољна подршка мирдитског становништва, али и брзи одговор тиранске владе након албанског добијања војне помоћи од Италије у августу, принудили су Ђонијеве снаге на повлачење.⁴⁹ Средином августа у Београду је борао принц Алберт Гика као изасланик албанске владе, који је понудио Влади Краљевине СХС услове споразума. Предлози су у Београду оцењени као неповољни, јер су подразумевали уступање Дебра Албанији, успостављање неутралне зоне у пограничном подручју, као и признавање владе у Тирани као општеалбанске.⁵⁰ Стога се без успеха завршио покушај албанских власти да искористе повољно стање у областима захваћеним сукобом који је још увек трајао.

Војне операције биле су настављене у септембру ангажовањем трупа Краљевине СХС, када се централним властима осветила одлука да по-

46 DDI. Vol. VIII, doc. 48. извештај Кастолдија, италијанског посланика у Драчу Торети, министру спољних послова Италије, Драч, 23. јул 1921.

47 Kadria, "Kryengritja", 124. Вриони је од 1920, па све до смрти 1932, са краћим прекидима држао портфеље министра спољних послова и доцније албанског посланика у Лондону.

48 Bernd J. Fischer, *King Zog and the Struggle for Stability in Albania*, (Boulder: East European Monographs, 1984), 29.

49 Schmidt-Nekke, *Entstehung*, 86. Италијански посланик Кастолди такође је сматрао да је основни проблем Ђонијевог подухвата недовољна подршка међу Мирдитима. DDI. Vol. VIII, doc. 62. извештај Кастолдија, италијанског посланика у Драчу Торети, италијанском министру спољних послова, Драч, 28. јул 1921.

50 Алберт Гика, припадник румунске племићке породице албанског порекла, претендент на албански престо пре избора Вилхема од Вида. АСАНУ 14576, Историјат наше политике у Арбанији у 1921. години, л. 137.

шаљу недовољан број људи.⁵¹ Поред пораза код Араса у септембру, снаге Краљевине СХС су до краја октобра заузеле Ороши, док су одређене мирдитске трупе доспеле и на око 60 километара од Тиране.⁵² Стање у Мирдитима је стога показало како централна власт ипак није била у стању да контролише ситуацију на северу. Крајем месеца италијански представник у Београду Манцони известио је о свом разговору са Николом Пашићем који је нагласио да је постојећа граница са Албанијом неповољна по интересе Краљевине СХС, због чега је интерес Београда био да се мирдитска држава одржи као „тампон зона“ према Албанији.⁵³ У условима продора војске Краљевине СХС у северну Албанију, 16. октобра је оборена влада Илијаса Врионија.⁵⁴ Нови кабинет је саставио Пандели Еванђели уз подршку тзв. Свете уније, сачињене углавном од посланика и политичара из пограничних, северних и североисточних крајева земље који су замерали јужњачким политичарима запостављање њихових области.⁵⁵ У циљу успостављања реда на северу Еванђели је командовање северним трупама препустио Ахмеду Зогилију који је претходно претио сукобом са новом владом.⁵⁶ Вести о војним операцијама показивале су да помоћ Краљевине СХС Мирдитима није долазила на време, да „организовани Арнаути“

51 Кастолди је извештавао да се ситуација на терену погоршала, као и да се команда трупа албанске владе преместила јужније из Љеша. *DDI*. Vol. VIII, doc. 200, извештај Кастолдија, италијанског посланика у Драчу Торети, италијанском министру спољних послова, Драч, 11. септембар 1921.

52 Vladan Jovanović, *Jugoslovenska država i Južna Srbija: 1918–1929. Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS*, (Beograd: Institut za noviju istoriju, 2002), 159–160; Sali Kadria, “A View on Albanian-Yugoslav Relations during 1922–1923”, *Istorija 20. veka* 1/2022, 23. Поступање војске СХС изазвало је оштар протест и осуду деловања Београда у Лиги нација. *Vjelajac, Vojska*, 205.

53 *DDI*. Vol. VIII, doc. 235, извештај Манцонија, италијанског посланика у Београду Торети, италијанском министру спољних послова, Београд, 23. септембар 1921.

54 Сасвим сигурно један од значајних проблема за албанску владу представљала је висока задуженост која је износила нешто више од пет милиона франака у злату. Дуг је додатно порастао због трошкова сузбијања мирдитске побуне. Sali Kadria, “The Albanian Government’s Efforts to Secure a Financial Advisor to Albania from the League of Nations (1921–1922)”, *Istraživanja* 33/2022, 119.

55 Пандели Еванђели (1859–1949), албански политичар, први православни хришћанин на челу албанске владе у два наврата (1921. и 1930–1935). Peter Bartl, “Evangjeli, Pandeli”, *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*. Bd. 1. Hgg. Mathias Bernath und Felix von Schroeder, (München: R. Oldebourg, 1974), 479–480.

56 Jason Hunter Tomes, *King Zog of Albania: Europe’s Self-Made Muslim Monarch*, (New York: New York University Press, 2004), 46.

у служби Краљевине нису желели „да помажу Мирдите католике“, као и да су многи од њих заправо били присталице „интегралне Албаније“.⁵⁷

Септембар и октобар прошли су у ужурбаној активности представника Краљевине СХС да обезбеде међународну подршку Републици Мирдита, услед чега је био усвојен предлог начелника Тодоровића да се Ђони обрати Ватикану за подршку пред Друштвом народа.⁵⁸ Истовремено, министар спољних послова Мирдитске републике Андон Ашику запутио се у Женеву како би бранио случај тек проглашене државе.⁵⁹ И албанска делегација је још почетком септембра оптуживала владу у Београду за организовање мирдитске побуне и агресију на Албанију.⁶⁰ Претходно је влада Краљевине СХС безуспешно покушавала да обезбеди подршку Француске за нову границу према Албанији на реци Дрим. Почетком новембра у Женеву је коначно стигла и мирдитска делегација, која је захтевала признање Друштва народа и истицала неприхватање власти тиранске владе.⁶¹ С друге стране, Друштво народа је образовало комисију која је требало у новембру 1921. да буде послата у Албанију с циљем спровођења одлуке великих сила о границама.⁶²

На терену је, с друге стране, владало нејасно стање. Према извештајима које су размењивала министарства спољних и унутрашњих послова Краљевине СХС било је јасно да не постоји јасно разрађен план за деловање према Мирдитима. Министарство спољних послова тражило је да се успостави коридор са мирдитским областима, као и да се начелник призренског округа договори са пуковником Катанићем, „делегатом министра војног и морнарице на овом послу.“ Одговор из Призрена показао је незадовољство локалних представника који су се чудили необавештености министра спољних послова детаљима акције која се већ „неколи-

57 АСАНУ, 14576, Историјат наше политике у Арбанији у 1921. години, л. 135–139, Нак. Ч. Пов. Бр. 64, Ч Пов. Бр 6002.

58 Исто, л. 139, Нак. Ч. Пов. Бр. 206. У Друштву народа су и грчки представници покушали да искористе догађаје у Мирдитима како би показали неодрживост албанске државе. UNA, LN, Documents distributed to Council and State Members, Писмо Василиса Дендрамиса, директора сталног грчког секретаријата у Друштву народа Ерику Драмонду, 1. септембар 1921.

59 АСАНУ, 14576, Историјат наше политике у Арбанији у 1921. години, л. 140.

60 Milo, *Shqipëria*, 135.

61 Todorović, *Jugoslavija*, 131–136. Посланство Краљевине СХС у Лондону извештавало је да је Француска подржавала Италију, док се британска страна залагала за независност Албаније у границама из 1913. године. Винавер, „Спољнополитичка“, 39.

62 UNA, LN, Council Papers, Council Documents, 1921, С.364-С.420, Извештај Артура Балфура, 6. октобар 1921.

ко месеци траљаво води“. Катанић се већ налазио на фронту, док су албански батаљони под командом Косовске дивизије били распоређени на граничном фронту. Постојала је, међутим, бојазан да би узајамне пријатељске и рођачке везе могле у великој мери утицати на саме операције.⁶³

Слом Мирдитске републике

До неповољног преокрета по интересе Мирдитске републике дошло је почетком новембра. Док је током октобра месеца војска Краљевине СХС била у офанзиви, Ахмед Зоги је због неповољног положаја на унутрашњеполитичкој сцени упутио предлог представницима власти у Београду да за себе и област Мати којом је управљао добије истоветну „нагодбу“ коју су постигли и Мирдита.⁶⁴ Уочивши, међутим, да се однос снага мења, Зоги је почетком новембра успео да обезбеди команду над северним трупама владе. Зеф Ндочи је 3. новембра извештавао да се управо под Зогијевом командом припрема напад на Мирдите.⁶⁵ У ишчекивању напада, Конференција великих сила у Паризу, на коју су представнике послали Италија, Велика Британија, Француска и Јапан, по овлашћењу Друштва народа донела је 9. новембра 1921. одлуку о признању албанских граница из 1913. године, уз измене у корист Краљевине СХС. Влада у Тирани прихваћена је као албанска, што је представљало снажан ударац за дипломатске напоре Београда.⁶⁶ Десет дана касније уследила је и одговарајућа одлука Друштва народа, а трупе Краљевине СХС морале су, уз осуду, да напусте Албанију.⁶⁷

63 AJ, 14–181–671, МСП – МУП, бр. 6627, Београд 18. октобар 1921; AJ, 14–181–671, Начелник призренски МУПУ, пов. бр. 1832, Београд 20. октобар 1921; Славковић, „Батаљони организованих Арнаута 1920–1921”, 64–67. Албански представници су наставили своје протесте у Друштву народа, преко писам министра спољних послова Албаније Панделија Еванђелија: UNA, LN, Council Papers, Council Documents, 1921, писмо Панделија Еванђелија Фану Нолију, Валона, 9. октобар 1921.

64 АСАНУ, 14576, Досије Ар. 9. Ахмет-бег Мати, л. 169. Kadria, “Kryengritja”, 139. Претходно је Зоги покушавао да успостави везу са представницима Краљевине СХС у Скадру током септембра 1921. Мишић, *Албанија*, 26–27.

65 АСАНУ, 14576, Историјат наше политике у Арбанији у 1921. години, л. 143–144.

66 Бартл, *Албанци*, 185–186.

67 Milo, *Shqipëria*, 141–142; Shala, “Ndërhyrja”, 126–127. О британском заузимању за одржање Албаније и прихватање посебних италијанских права у истој земљи: Godišnji izveštaj za 1921. godinu, Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921–1938*, t. 1, (Beograd: Arhiv Jugoslavije; Zagreb: Globus, 1986), 23–25.

Међународне одлуке отвориле су пут ка нестанку Мирдитске републике. За разлику од приступа који су владине снаге изабрале током јула и августа, када је Ахмед Зогили стигао на челу војске у Мирдите на годишњицу проглашења албанске независности, 28. новембра, он је понудио великодушне услове предаје. Није била предвиђена било каква одмазда или казна уколико би се побуна завршила, штавише, наговештено је и могуће изузеће од опорезивања.⁶⁸ Како и током претходних месеци, Марка Ђони није успео да придобије већину Мирдита за своје планове; сада, са неповољним развојем међународних околности и без праве подршке војске Краљевине СХС, Зогилијева понуда је прихваћена. Дотадашњи председник републике Ђони се са више десетина присталица поново нашао у Призрену.

Комисија коју је Друштво народа упутило у Албанију током новембра месеца послала је представницима чланица занимљив извештај о „Мирдитском питању“, свега десетак дана након краја проглашене републике, 6. децембра 1921. Истражујући локалне прилике чланови комисије закључили су да се Марка Ђони налазио под контролом Зефа Ндочија, „паметног и бескрупулозног човека“ који је као председников саветник користио неписменост и необразованост мирдитског капетана. Заснивајући своје тврдње на сазнањима прикупљеним у Скадру, истицали су да је поред Ђонијевих амбиција и деловања Краљевине СХС добар део одговорности сносила и влада у Тирани због искључивог ослањања на силу и одсуства помирљивијег приступа према Мирдитима на самом почетку. Чланови Комисије су закључили: „Сигурно је да су оштри методи, којима је влада покушала да угуши мирдитски устанак све олакшала и српским пропагандистима да убеде овај необразовани планински народ да је влада са својим наводним муслиманским склоностима покушавала да сузбије њихове верске повластице.“ Иако се опште стање смирило договором постигнутим 28. новембра, Комисија је установила да, док се „Срби повлаче предају много пушака и муниције чак и митраљезе Мирдитима, опет највероватније на наређење локалних команданта а не владе.“ Стога је било могуће очекивати нове заплете, упркос писму које су добили од председника владе Еванђелија да се поново успоставља ред међу Мирдитима који су показали спремност да прихвате владин ауторитет, о чему је сведочио и Марка Ђони.⁶⁹

68 Shala, “Ndërhyrja”, 117–118.

69 UNA, LN, Council Papers, Council Documents, 1921, C.5.1922.VII, Комисија за Албанију, Извештај бр. 2. Мирдитско питање, Тирана 6. децембар 1921. За писмо Панде-

Постизање споразума са Мирдитима и њихово враћање под власт албанске државе донело је Зогилију престиж, али га је почетком децембра, док се још увек налазио у Орошију, затекла вест о паду Еванђелијевој владе. Државни удар изведен је под вођством Аћиф-паше Бичакуа, док је председник владе постао један од избеглих првака некадашњег Косовског вилајета, Хасан-бег Приштина.⁷⁰ Влада је Зогилија телеграмом известила о смени са места заповедника војске, на шта је он своје трупе, међу којима су се тада налазили и Мирдита, покренуо према Тирани кроз област Мати. У албанску престоницу ушао је 14. децембра после чега је Хасан Приштина, немоћан да се одупре оваквом развоју ситуације, поднео оставку. Нову владу саставио је Џафер-бег Ипи, али је било сасвим јасно да је права моћ почивала у рукама новог министра унутрашњих послова Ахмеда Зогилија.⁷¹

Закључна разматрања

Крај „Мирдитског питања“ означио је окончање покушаја да се значајније промене границе Краљевине СХС и Албаније. Сами преговори о прецизним границама вођени су до 1925, када су нерешена питања регулисана махом у корист Краљевине СХС.⁷² У међународним оквирима, француска подршка Италији и британска одбрана албанске независности „изазвали су крајем 1921. тежак дипломатски пораз Југославије.“⁷³ Цену неуспеха у северној Албанији својом оставком платио је Тихомир Поповић, Пашићев заменик у Министарству спољних послова, који је био непосредно задужен за вођење „албанске политике“. Услед неслагања са поступцима Николе Пашића, четворица министара поднели су оставке.⁷⁴ У случају Мирдита, у јесен 1922, када се Марка Ђони са преосталим при-

лија Еванђелија, послато 1. децембра 1921, видети Анекс истог документа.

70 Бичаку (познат и под презименом Елбасани) и Приштина били су утицајни албански политичари током првих деценија 20. века и најчешће супарници Ахмета Зогилија.

71 Ипија ће на месту председника владе крајем 1922. наследити управо Ахмед Зогу. С друге стране, све до италијанског освајања Албаније Ипи ће бити блиски сарадник будућег краља Албаније. Fischer, *King Zog*, 32–33; Tomes, *King Zog*, 47–48; Austin, *Founding*, 29; Мишић, *Албанија*, 28.

72 Živko Avramovski, „Granice Kraljevine SHS sa Albanijom”, *Istorija 20. veka* 1–2/1992, 47–48.

73 Винавер, „Спољнополитичка”, 41. О британској подршци Албанији: Sali Kadria, “Raportet midis Britanisë së Madhe dhe Shqipërisë në vitet 1920–1922”, *Studime historike* 3–4/2017, 94–95.

74 Bakić, “Nikola Pašić”, 306–307.

сталицама вратио у Албанију, албанска влада је прогласила амнестију и за вође самопроглашене републике.⁷⁵ Тиме је окончан покушај да Ђони буде „човек у Албанији“ на кога би се ослањала Краљевина СХС и који би на тај начин наследио позицију коју је раније имао Есад-паша Топтани. Све до јуна 1924. подршка Београда биће усмерена ка Ахмеду Зогилију.⁷⁶

У контексту значаја Албаније у односима између Краљевине СХС/Југославије и Италије посебан утицај имала је одлука Конференције амбасадора да ће, у случају немогућности Албаније да сачува свој територијални интегритет, владе Велике Британије, Француске, Италије и Јапана „препоручити“ својим представницима у Савету Друштва народа да заштиту интереса Албаније повере Италији. Другим речима, одлука је представљала успоставу италијанског „квазипротектората“, „јер је свака повреда албанских граница истовремено значила и опасност за интересе Рима.“⁷⁷ Ова одлука имала је значајне последице за југословенско-италијанско надметање у Албанији током читавог међуратног периода и давала је знатну предност Италији.⁷⁸

Постојање Републике Мирдита било је последица нерешених граничних питања насталих после Првог светског рата, као и део изградње и централизације албанске националне државе. Упркос релативној малобројности Мирдита, стратешки значај области коју су они насељавали, уз надметање Краљевине СХС и Италије за превласт у Албанији, уздигли су значај овог питања које се решавало, како у оштрим расправама пред Друштвом народа, тако и у пограничним војним операцијама. Из угла политике власти у Београду, вишегодишња стратегија придобијања и покушаји сарадње са Мирдитима, односно израде планова о настанку протектората у северној Албанији, започете још за време Краљевине Србије, остали су безуспешне после 1918. године.

Изузетно неорганизована подршка која је пружена председнику Мирдитске републике Марка Ђонију, наклоњеном сарадњи са јужнословенском државом, те често неправовремено деловање на спољнополитичком плану, свели су политику Краљевине СХС у северној Албанији

75 Kadria, “Kryengritja”, 143

76 Austin, *Founding*, 79.

77 Мишић, *Албанија*, 22. О британском заузимању за одржање Албаније и прихватање посебних италијанских права у истој земљи: *Godišnji izveštaj za 1921. godinu*, Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921–1938*, t. 1, (Beograd: Arhiv Jugoslavije, Zagreb: Globus, 1986), 23–25.

78 Dragan Bakić, “The Italo–Yugoslav Conflict over Albania: A View from Belgrade, 1919–1939”, *Diplomacy & Statecraft* 4/2014, 592–612.

током друге половине 1921. тек на покушај да се мирдитска побуна искористи за одузимање легитимитета влади у Тирани пред Друштвом народа.

Резиме

У раду су анализирани историјски контекст и политички оквир постојања Републике Мирдита између јула и новембра 1921. године. Обрађајући пажњу првенствено на однос између Краљевине СХС, Албаније и Италије, овај рад испитује геополитичке факторе који су допринели настанку и коначном распаду Републике Мирдита. Након Првог светског рата границе Албаније су остале међународно непризнате, стварајући могућности за унутрашње немире и страна мешања. Током друге половине 1921, на северу Албаније су избили немири обележени сукобима између владе Краљевине СХС на челу са Николом Пашићем, снага повезаних са владом у Тирани које су уживале италијанску подршку, и разних регионалних фракција. Кључни аспект овог периода била је одлучујућа улога коју је одиграо Ахмед Зоги (Зогу) у гушењу мирдитске побуне. Зогијево успешно сузбијање побуне не само да је учврстило његов утицај, већ је представљало значајан корак ка његовом коначном успону на власт у Албанији. Овај чланак пружа увид у сложен политички пејзаж Албаније, осветљавајући међусобно деловање регионалних и страних чинилаца који су обликовали постојање Мирдитске републике.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije. Fond 14, Ministarstvo unutrašnjih poslova
- Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti. Fond 14576. Zaostavština dr Ivana Subotića i dr Anke Subotić Gođevac
- United Nations Archive, League of Nations: Council Documents, Documents distributed to Council and State Members
- Avramovski, Živko. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921–1938*, t. 1. Beograd: Arhiv Jugoslavije, Zagreb: Globus, 1986.
- Dimić, Ljubodrag, Đorđe Borozan. *Jugoslovenska država i Albanci*, tom 1. Beograd: Službeni list SRJ; Arhiv Jugoslavije; Vojno-istorijski institut, 1998. (Cyrillic)
- Dimić, Ljubodrag, Đorđe Borozan. *Jugoslovenska država i Albanci*, tom 2. Beograd: Službeni list SRJ; Arhiv Jugoslavije; Vojno-istorijski institut, 1999. (Cyrillic)

- *Documenti Diplomatici Italiani*. Sesta Serie: 1918–1922. Vol. VIII, 4 luglio 1921–25 febbraio 1922. Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 2017.
- Avramovski, Živko. „Granice Kraljevine SHS sa Albanijom“. *Istorija 20. veka* 1–2/1992, 35–49.
- Antonić, Goran. „Kosovski komitet i Kraljevina SHS u svetlu jugoslovenskih izvora 1918–1920“. *Istorija 20. veka* 1/2006, 27–45.
- Austin, Robert C. *Founding a Balkan State. Albania's Experiment with Democracy 1920–1925*. Toronto: University of Toronto Press, 2012.
- Bakić, Dragan. “Nikola Pašić and the Foreign Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, 1919–1926”. *Balkanica* 47/2015, 285–316.
- Bakić, Dragan. “The Italo–Yugoslav Conflict over Albania: A View from Belgrade, 1919–1939”. *Diplomacy & Statecraft* 4/2014, 592–612.
- Bartl, Peter. *Albanci. Od srednjeg veka do danas*. Beograd: Clio, 2001. (Cyrillic)
- Bartl, Peter. “Die Mirditen: Bemerkungen zur nordalbanischen Stammesgeschichte”. *Münchener Zeitschrift für Balkankunde* 1/1978, 27–69.
- Bartl, Peter. “Evangjeli, Pandeli“. *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*. Bd. 1. Hgg. Mathias Bernath und Felix von Schroeder. München: R. Oldenbourg, 1974.
- Bartl, Peter. “Zogu, Ahmed“. *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*. Bd. 4. Hgg. Mathias Bernath und Karl Nehring. München: R. Oldenbourg, 1981.
- Bataković, Dušan T. “Essad Pasha Toptani, Serbia and the Albanian Question (1915–1918)“. *Italy's Balkan strategies: 19th & 20th century*, ed. Vojislav G. Pavlović, 159–179. Belgrade: Institute for Balkan Studies, 2014.
- Bataković, Dušan T. „Esad-paša Toptani i Srbija (1912–1915)“. *Kosovo i Metohija u srpsko-arbanaškim odnosima*. Beograd: Čigoja štampa, 2006. (Cyrillic)
- Bjelajac, Mile. *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921*. Beograd: Narodna knjiga, 1988.
- Elsie, Robert. *The Tribes of Albania. History, Society and Culture*. London; New York: I. B. Tauris, 2015.
- Elsie, Robert. *Traveler, Scholar, Political Adventurer. A Transylvanian Baron at the Birth of Albanian Independence. The Memoirs of Franz Nopcsa*. Budapest: Central European University Press, 2014.
- Fischer, Bernd J. *King Zog and the Struggle for Stability in Albania*. Boulder: East European Monographs, 1984.
- Fischer Bernd J., Oliver Jens Schmitt. *A Concise History of Albania*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- Gawrych, George. *The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874–1913*. London: I. B. Tauris, 2006.

- Habibi, Anila. "Politische Eliten und Klientelismus: Albanien in der Zwischenkriegszeit". *Eliten in Südosteuropa. Rolle, Kontinuitäten, Brüche in Geschichte und Gegenwart*, hrsg. Von Wolfgang Höpken und Holm Sundhaussen. München: Südosteuropa-Gesellschaft, 1998.
- Hrabak, Bogumil. „Arnautski bataljoni u vojnoj službi Kraljevine SHS (1919–1921)“. *Arbanaške studije* 4/2006, 299–337. (Cyrillic)
- Hrabak, Bogumil. „Kosovski komitet 1918–1924“. *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini* 32/2002, 137–163.
- Hrabak, Bogumil. „Mirditi između Italijana, arbanaških nacionalista i Srba (1918–1921)“. *Istorija 20. veka* 1–2/1993, 35–51.
- Hrabak, Bogumil. „Severnoarbanaška plemena i stav Kraljevine SHS prema njima“. *Arbanaške studije* 4/2006.
- Jovanović, Vladan. *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929. Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS*. Beograd: Institut za noviju istoriju, 2002.
- Kadria, Sali. "A View on Albanian-Yugoslav Relations during 1922–1923". *Istorija 20. veka* 1/2022, 17–38.
- Kadria, Sali. "Kryengritja e Mirditës e vitit 1921 dje çeshtja kombëtare sqiptare në optikën e diplomacisë britanike". *Studime Historike* 1–2/2018, 119–144.
- Kadria, Sali. "Raportet midis Britanisë së Madhe dhe Shqipërisë në vitet 1920–1922.". *Studime historike* 3–4/2017, 77–97.
- Kadria, Sali. "The Albanian Government's Efforts to Secure a Financial Advisor to Albania from the League of Nations (1921–1922)". *Istraživanja* 33/2022, 118–135.
- Kaleshi, Hasan. "Noli, Fan Stylian". *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*. Bd. 3. Hgg. Mathias Bernath und Felix von Schroeder. München: R. Oldenbourg, 1979.
- Kaser, Karl. *Hirten, Kämpfer, Stammeshelden: Ursprünge und Gegenwart des balkanischen Patriarchats*. Wien: Böhlau, 1992.
- Klejer, Natali. *O poreklu albanskog nacionalizma. Rađanje većinski muslimanske nacije u Evropi*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2022.
- Lange, Klaus. "Doda, Preng Bibë". *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*. Bd. 1. Hgg. Mathias Bernath und Felix von Schroeder. München: R. Oldenbourg, 1974.
- Mema, Albana. "Ndikimi Italian në krizat politike të viteve 1920–1924". *Studime historike* 3–4/2018, 119–152.
- Paskal, Milo. *Shqipëria dhe Jugosllavia 1918–1927*. Tiranë: Enciklopedike, 1992.
- Mitrović, Andrej. „Jugoslavija, albansko pitanje i Italija 1919–1939“. *Srbi i Albanci u 20. veku*, ur. Andrej Mitrović, 231–251. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1991. (Cyrillic)

- Mitrović, Andrej. *Jugoslavija na Konferenciji mira 1919–1920*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1969.
- Mišić, Saša. *Albanija: prijatelj i protivnik. Jugoslovenska politika prema Albaniji 1924–1927*. Beograd: Službeni glasnik, 2009. (Cyrillic)
- Pavlović, Vojislav G. “Le conflit franco-italien dans les Balkans 1915–1935. Le rôle de la Yougoslavie”. *Balkanica* 36/2005, 182.
- Pula, Besnik. “Binding Institutions: Peasants and Nation-State Rule in the Albanian Highlands, 1919–1939”. *Political Power and Social Theory* 25/2013, 37–70.
- Schmidt-Nekke, Michael. *Entstehung und Ausbau der Königsdiktatur in Albanien (1912–1939): Regierungsbildungen, Herrschaftsweise und Machteliten in einem jungen Balkanstaat*. München: R. Oldenbourg, 1987.
- Shala, Xheladin. “Ndërhyrja e Mbretërisë Serbo-Kroato-Sllovene në çështjen e Republikës së Mirditës dhe rrethanat gjatë intervencionit më 1921”. *Gjurmime albanologjike* 10/1980.
- Slavković, Božica. „Bataljoni organizovanih Arnauta 1919–1920“. *Vojnoistorijski glasnik* 1/2010, 133–157. (Cyrillic)
- Slavković, Božica. „Bataljoni organizovanih Arnauta 1920–1921“. *Vojnoistorijski glasnik* 1/2012, 51–70. (Cyrillic)
- Stanković, Đorđe. „Nikola Pašić i albansko pitanje 1914–1917“. *Istorija 20. veka* 1/2000, 9–28.
- Tasić, Dmitar. *Rat posle rata: Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na Kosovu i Metohiji i u Makedoniji 1918–1920*. Beograd: Službeni glasnik, 2012. (Cyrillic)
- Todorović, Desanka. *Jugoslavija i balkanske države 1918–1923*. Beograd: Narodna knjiga; Institut za savremenu istoriju.
- Tomes, Jason Hunter. *King Zog of Albania: Europe’s Self-Made Muslim Monarch*. New York: New York University Press, 2004.
- Ypi, Lea. “Brought to Life by the Idealists, Preserved by Blind Circumstance, Killed by Politicians”: Dilemmas of Nation-Building in Albanian Political Thought, 1920–1928”. *East Central Europe* 39/2012, 304–330.
- *Politika* (Cyrillic)

SUMMARY

Dušan Fundić

THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES,
AND THE REPUBLIC OF MIRDITA (1921)

Abstract: The paper investigates the existence of the Republic of Mirdita (July–November 1921) within the context of the relationship between the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Albania and Italy. Albania's borders were still internationally unrecognised after the First World War, creating potential for internal turmoils and foreign interference. During the second half of 1921, in Northern Albania, there were clashes between the interests of the government in Belgrade led by Nikola Pašić, the forces of the government in Tirana, which gained Italian support, and regional factions within the country. The importance of Ahmed Zogolli's (Zogu) decisive role in suppressing the Mirdite rebellion is also highlighted as a significant step toward his rise to power in Albania.

Keywords: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Albania, Republic of Mirdita, foreign policy, Ahmed Zogolli (Zogu)

This paper analyses the historical context and political framework surrounding the Republic of Mirdita, existing from July to November 1921. Focusing on the relationship between the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (SCS), Albania and Italy, it examines the geopolitical factors that contributed to the emergence and eventual dissolution of the Mirdita Republic. Following the First World War, Albania's borders remained internationally unrecognised, creating possibilities for internal unrest and foreign intervention. Throughout the second half of 1921, tensions escalated in Northern Albania, marked by clashes between the interests of Kingdom of SCS and its government led by Nikola Pašić, the forces aligned with the government in Tirana, supported by Italians, and various regional factions. A crucial aspect of this period was the decisive role played by Ahmed Zogolli (Zogu) in quelling the Mirdite rebellion. Zogolli's successful suppression of the rebellion not only solidified his authority but also marked a significant step towards his eventual rise to power in Albania. This article provides insights into the complex political landscape of Albania, shedding light on the interplay between regional dynamics and foreign influences that shaped the course of the Republic of Mirdita.